

BİBLİYOGRAFYA :

V. T. Daly, *The Making of Guyana*, New York 1974; *Guyana and Belize* (ed. T. Merrill), Washington 1993; Selami Gözenç, *Orta ve Güney Amerika Ülkeleri Coğrafyası*, İstanbul 1993, s. 289-292; M. Abdullah al-Ahari, "The Caribbean and Latin America", *Islam Outside the Arab World* (ed. D. Westerlund – I. Svanberg), Richmond 1999, s. 454; Frank Senauth, *The Making of Guyana: From a Wilderness to a Nation*, Bloomington 2009; R. Reichert, "Muslime in den Guyanas", *WI*, X (1967), s. 46-51; S. A. Ahsani, "Muslims in Latin America: A Survey Part I", *JIMMA*, V/2 (1984), s. 457-458; "Günümüzde Guyana", *Bertelsmann: Bugünkü Dünyamız Atlas Ansiklopedi*, Gütersloh 1993, V, 62-63; W. Menski, "Guyana", *The Oxford International Encyclopedia of Legal History* (ed. Stanley N. Katz), Oxford 2009, III, 137-138; http://www.guyana.org/features/trail_diplomacy.html (19.02.2015); <http://www.amerindian.gov> (19.02.2015); http://www.ifs.du.edu/ifs/firm_CountryProfile.aspx?Country=GY#Population (19.02.2015).

CENGİZ TOMAR

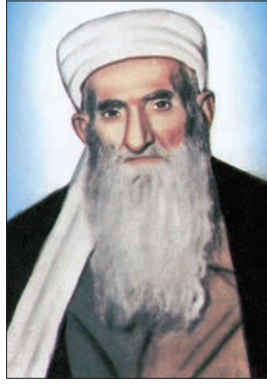
GÜNDÜZ, Abdurrahman

(1899-1974)

Âlim ve mutasavvıf.

Siirt'in Eruh ilçesine bağlı Şavîrân (Kuşdalı) köyünde doğdu. Bölgede dersleri ve irşad faaliyetiyle tanınan bir aileye mensuptur. İlk eğitimini müderris ve şeyh olan babası Muhyiddin'den aldı. Babası vefat edince ailenin geçimini sağlamak için bir süre öğrenimine ara verdi. Yirmili yaşlarda Eruh'a bağlı Nivla, Tillo köyleriyle Silvan ve Cizre'de tahsilini sürdürdü. Okuduğu hocalar arasında Molla Yahyâ Nivilî, Molla Zâhir Tivankî ve Molla Muhammed Kuveşilî sayılabilir. Cizre'de Şeyh İbrâhim Hakkı'nın yanında öğrenimini tamamlayarak ondan hem ilim hem tasavvuf icâzeti aldı. 1925-1930 yıllarında Eruh'a bağlı Reşine, 1930-1933 yıllarında Torık, 1933-1940 arasında Binirve köylerinde imamlık ve müderrislik; Kanikan, Tarham, Mergi ve Şavîrân köylerinde müderrislik yaptı. Kendi köyünde vefatına kadar irşad ve tedris faaliyetini sürdürdü, birçok mürid ve öğrenci yetiştirdi. 4 Mart 1974 tarihinde Şavîrân köyünde vefat etti. Abdurrahman Gündüz çevresinde yardım sever, mütevazı, insanlar arasındaki ihtilâfları çözen bir kişi olarak tanınmıştır. Nakşibendî şeyhlerinden de ders almakla birlikte Kâdirî tarikatında karar kılmış ve bu tarikat üzere faaliyet göstermiştir. Talebelerinden yeğeni Muhammed Şirin Keskin de çevrede tanınmış âlimlerdendir.

Eserleri. Gündüz'ün eserlerinin yazma nüshaları Diyarbakır'da Şarkiyat

Abdurrahman
Gündüz

Araştırmaları Derneği Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. 1. *‘Aķidetü'l-îmân*. Eş'ariyye görüşlerinin hâkim olduğu eserde konular bu çerçevede ele alınmakta, müellif, mutlak müctehid olmayan kişilerin dört mezhep imamından birine bağlanması gerektiğini, bunların dışında başka birine bağlanmanın doğru olmadığını, kendisinin de Şâfiî mezhebini benimsediğini söylemektedir. 2. *Şifâ'ü'l-ekbâd fi ferâ'izi'l-‘ibâd*. Kürtçe olup çevredeki medreselerde çok okunan kitaplar arasındadır. Müellif *Muhtaşaru Şifâ'i'l-ekbâd* adıyla eserin Kürtçe manzum bir özetini de yazmıştır. 3. *Nehcü'n-necâh Muhtaşaru Nûri's-şabâh fi ahkâmî'n-nikâh*. Şâfiî mezhebine göre nikâh konusunun genişçe işlendiği bu eser Şeyh Abdullah es-Siirdî'ye ait kitabın muhtasarıdır. 4. *el-Ma'fuvât fi mahvi's-şalât*. Yine Şâfiî mezhebine göre helâl ve haram konularını ve müellifin fetvalarını içeren eseri yine müellif manzum olarak Kürtçe'ye çevirmiştir. 5. *Zübdetü't-tecvîd*. Müellif bu Kürtçe eseri de *Muhtaşaru'z-Zübd* adıyla nazmen özetlemiştir. 6. *Tekmiletü Taşri'î'z-Zencânî*. İzzeddin ez-Zencânî'nin sarfa dair meşhur eserini tamamlayıcı nitelikte bir çalışmadır. 7. *el-Mûcizü'n-naẓîf*. Yine sarf konularının kısaca ele alındığı manzum bir eserdir. 8. *Mir'âtü'l-î'râb*. Bu eserde nahiv meseleleri ayrıntılı biçimde işlenmektedir. 9. *Livâ'ü'l-î'râb*. Bir önceki eserin özeti niteliğinde manzum bir kitaptır. 10. *Cevherü'l-beyân*. Arap edebiyatıyla ilgili olan eserde özellikle beyan, istiare ve âdâb konuları ele alınmaktadır. 11. *Tuhtetü'l-aķ-bâb*. Arap belâgatına dairdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmet Erkol, "Şeyh Abdurrahman eş-Şavîri ve Akaidü'l-İman İsimli Eseri", *Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri* (haz. Mehmet Bilgin v.dğr.), İzmir 2007, s. 449-457; Abdulkadir Bingöl, *Kulîlken baxê Botan*, Diyarbakır 2008, s. 121; Recep Özdirek, "Cumhuriyet Döneminde Şırnak Bölgesinde Yaşayan Âlimlerin Fıkıhla

İlgili Eserlerinin Değerlendirmesi", *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu (14-16 Mayıs 2010)*, *Sempozyum Bildirileri* (ed. M. Nesim Doru), Ankara 2010, s. 712-714; Sabit Sabuncu, *Şeyh Abdurrahman eş-Şavîri ve Nehcü'n-Necâh fi Ahkâmî'n-Nikâh Adlı Eserinin Fıkıh Açısından Değerlendirilmesi* (yüksek lisans tezi, 2013), Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AHMET ERKOL

GÜRCÜLER

Gürcistan, Rusya, Türkiye,
Azerbaycan ve İran'da yaşayan
bir Güney Kafkas halkı.

Kendilerini Kartveli, yurtlarını Sakartvelo, dillerini Kartuli şeklinde adlandıran Gürcüler'e İranlılar Gorc, Araplar Kurc adını vermiştir. Avrupalılar bu biçimlerden Géorgien / Georgian ismini çıkarmış ve bunu yanlış olarak ülkenin koruyucu azizi Giorgi ile ilişkilendirmişlerdir. Gürcüler Kartvel, Kahet, Svan, Hevsur, Tuş, Pşav, İmereti, Megrel ve Gürel boylarına ayrılır. Gürcistan'da ilk yerleşimler Neolitik dönem kadar uzanır. Gürcüler'in ataları sayılan, milâttan önce 1000'lerde Asur, Urartu, Yunan kaynaklarında zikredilen Kolhis ve İberya kabileleri milâttan önce IV. yüzyılda Kura vadisinde İberya ve Karadeniz kıyılarında Kolhis devletlerini kurdular. Kolhis I. yüzyılda Roma hâkimiyetine, İberya da III. yüzyılda Pers İmparatorluğu'nun etkisine girdi. Daha sonraki 300 yıl boyunca Bizans ve Pers mücadelelerinin cereyan ettiği Gürcistan VII-X. yüzyıllarda Arap hâkimiyetinde kaldı. İberya Kralı III. Bagrat 1008'de Gürcistan kralı unvanını aldı. XIII. yüzyılda Moğol istilâsı, XV. yüzyılın başında Timur'un seferleriyle zayıflayan Gürcistan Krallığı bölündü. Kartli, Kaheti ve İmereti krallıkları, Guria (Gürel), Samegrelo, Çoruh ve Kür nehirlerinin kaynakları arasındaki topraklarla Türkiye'nin Artvin, Ardahan illeri ve Erzurum ilinin kuzeydoğusunda Samtshe / Sa-Atabago prenslikleri ortaya çıktı.

Megrel, Fâtih Sultan Mehmed döneminde, İmereti ve Gürel 1508'de, Kartli ve Kaheti de 1514-1520 arasında Osmanlı Devleti'ne bağlandı. Amasya Antlaşmasıyla (1555) Batı Gürcistan (Megrel, Gürel, İmereti) Osmanlı, Doğu Gürcistan (Kartli, Kaheti) Safevî hâkimiyetine girdi. 1506-1579 arasında Osmanlılar'a tâbi olan, Safevîler'e yanaştığı dönemlerde birçok kale ve toprakları Osmanlılar'ın eline geçen Samtshe / Sa-Atabago 1579'da Çıldır eyaleti olarak Osmanlı Devleti'ne ilhak edildi.

Osmanlılar'la Safevîler arasında rekabet ve çekişmelere konu olan Kartli ve Kaheti, 1578-1603, 1723-1735 yılları arasında eyalet, sancak ve kazalar halinde Osmanlı yönetiminde kaldı. Osmanloba diye anılan bu dönemde Tiflis ve diğer şehirlerde camiler, medreseler, hamamlar inşa edildi. Darphane kurularak para basıldı (BA, TD, nr. 900, s. 75-85; BA, MD, nr. 133, hk. 55).

Kartli ve Kaheti, Safevî Devleti'ne tâbi oldukları dönemde "vâli-i Gürcistan, vâli-i Kartel, vâli-i Kahet" denilen krallar tarafından yönetildi. Kartli'de 1634-1723, Kaheti'de 1634-1732 yıllarında müslüman krallar çağı yaşandı. Kizilbaşoba denilen bu dönemde hüküm ve resmî belgelerin bir bölümü iki dilde (Gürcüce, Farsça) yazıldı. Siyasî ve idarî terimler İranlılaştı. "Msakhurtukhutsesi" (başyönetici) "vezir ve korcibaşı", "khurotmodzgvârî" (başkomutan) "saraydar", "msajultukhutsesi" (mahkeme reisi) "divan begi" oldu. 1707-1709'da "dasturlamali" (düstûr'l-amel) denilen bir kanunnâme hazırlandı. Tiflis'te Safevîler'in tayin ettiği kadı, kelenter ve münşî gibi resmî görevliler vardı. 1650'lerde Kartli'de 24.000, Kaheti'de 20.000 hâne bulunuyordu. Toprakların çoğu kraliyet ailesine, kilise ve soylulara aitti. 200 ile 8000 arasında ocağa (köylü ailesi) sahip on iki büyük aile ve kolları vardı. Her ocak efendisine ürünün % 10'unu öder, savaş zamanı birer asker verirdi. Köyler özgür köylü erkeklerin aralarından seçtikleri bir kişi (mamasakhlisi) tarafından yönetilirdi. Köylüler kilise ve manastırlara ait tarım arazilerinde çalışmakla yükümlüydü. Safevî hazinesine her yıl kişi başına 6 abbâsî cizye ödeniyor, şaha her yıl dört doğan, üç yılda bir yedi esir ve yirmi dört yük şarap veriliyordu. Hristiyanlar yetişkin erkek başına 2 akçe kilise vergisi (marhasiyye) ödüyor. Patrik seçimiyle metropolit tayinlerini padişah veya şah

tasdik ederdi. Ruhbanlar kendilerine verilen beratlarla karşılık pîşkeş adı altında para ödemek zorundaydı. Şehirler kralın tüccarlar arasından tayin ettiği bir kişi tarafından (mamasakhlisi) idare ediliyordu. Ticaret, esnafılık, zanaatkarlık Ermeni, yahudi ve Rumlar'ın elindeydi. Esnafılar (asnafi) lonca reisi (amkar-başı) tarafından yönetilen loncaların (amkari) çatısı altında faaliyet gösteriyordu. En önemli ticaret malları ipek, İstanbul ve İzmir'e götürülen kürkler, dokumacılık yapılan Anadolu şehirlerine gönderilen kök boya idi. XVII. yüzyılda Tiflis'e Erzurum'dan her hafta bir kervan geliyor, Anadolu'da üretilen kumaşlar binlerce deveden oluşan kervanlarla Gürcistan'a götürülerek satılıyor. XVIII. asırda yılda elli kervan İran ve Osmanlı topraklarından gelen malları Kuzey Kafkasya ve Rusya'ya, buralardan aldıkları malları da İran ve Osmanlı topraklarına taşıyordu.

Safevîler'in çökmesi (1722) ve kısa süren Osmanlı hâkimiyetinden (1723-1735) sonra İranlılar Gürcistan'a yeniden hâkim oldular. II. Erekle'nin birleştirdiği Kartli ile Kaheti krallıkları 24 Temmuz 1783'te Rusya himayesine girdi ve 12 Eylül 1801'de Rusya'ya ilhak edildi. İran 1812-1813 ve 1826-1828 savaşlarını sona erdiren Gülistan ve Türkmençay antlaşmalarıyla Gürcistan üzerindeki haklarından vazgeçti. İmereti (1804), Megrel (1806) ve Gürel'in (1811) Rusya himayesine girmesinden sonra Osmanlılar'ın bölgede kalan toprakları 1828-1829 ve 1877-1878 savaşlarının ardından Edirne ve Berlin antlaşmalarıyla Ruslar'a geçti, böylece Gürcüler üzerinde 1200 yıl süren müslüman (Arap, Fars, Türk) hâkimiyeti ve etkisi sona erdi.

Toplumsal Yapı ve İslâmlaşma. Gürcüler Ortaçağ'dan itibaren "patronqmoba"

(patronus "efendi", qma "köle") denilen feodal ve sınıflı bir düzene sahipti. Kraliyet ailesi, "didebuli" denilen büyük soylular / beyler / prensler (eristavi, mtavari, tavadi) ve küçük soylular (aznauri) yüksek sınıflı teşkil ediyordu. Küçük soyluluk krala, prenslere ve kiliseye bağlı üç ayrı gruba ayrılıyordu. Ruhban, atlı ve yaya savaşçılar, tüccarlar, toprak sahibi ve topraksız köylüler, azatlı köleler ve köleler toplumdaki diğer sınıflardı. Soylular taştan yapılmış iki üç katlı bir ev, tarımsal faaliyetin gerektirdiği binalar ve savaş kulesinden oluşan mâlikânelerde, toprak sahibi köylüler çitle çevrili, ahşap ve sazdan yapılmış bir iki katlı evlerde, ev yapmaları yasaklanan bağımlı köylülerse yarısı toprak altında, basit, çukur yapılarda yaşıyordu. Gürcistan'da yontulmuş kütükler üzerinde duran, piramit şeklinde, tepesinde pencere ve baca olarak kullanılan kubbe-leri olan evler (darbazi) yaygındı.

Gürcüler 337 yılında Hristiyanlığı devlet dini olarak kabul ettiler. 488'de kurulan ve "katoğikos" unvanı taşıyan patrik tarafından yönetilen Gürcistan Ortodoks Kilisesi sanat, mimarlık ve edebiyat geleneğinin gelişmesinde önemli rol oynadı, kültürün taşıyıcısı oldu, yüzyıllarca yabancı hâkimiyetinde yaşayan halkın var olmasını sağladı ve hayat tarzını derinden etkiledi. VII-X. yüzyıllardaki Arap hâkimiyeti sırasında Gürcüler'in bir bölümü Müslümanlığı kabul etti. Ancak Araplar'ın çekilmesinden sonra Hristiyanlığa yeniden dönüşler yaşandı. Safevî hâkimiyetinde bir kısım halk Şîî müslüman oldu, fakat bu topluluk da zamanla ortadan kalktı. Öte yandan XVI-XVIII. yüzyıllarda İran'a sürülen Gürcüler'in bir bölümü bugün de kimliklerini korurken (Fereydan Gürcüleri) çoğu Farslaştı. Osmanlı yönetimindeki Gürcüler'in İslâmlaşması XVI. yüzyılda başladı. Önce soylular, ardından köylüler müslüman oldu. Soyluların İslâm'a girmesinde en önemli etkenlerden biri itaat ve hizmetlerine karşılık eski mülk ve topraklarının sancak, zeâmet ve timar şeklinde kendilerine verilmesiydi (BA, MD, nr. 2, hk. 1953, 1956; nr. 4, hk. 1369, 1910; nr. 5, hk. 1364; nr. 6, hk. 247; nr. 7, hk. 1705; nr. 39, hk. 107; nr. 46, hk. 1118). Gürcüler'den ele geçirilen topraklarda yer alan Acara, Pertekrek, Livâne, Maçhakel, Tortum ve Şavşad müslüman Gürcü beylerine ait yurtluk-ocaklık sancaklardı. Çıldır eyaleti de yüzlerce yıl Jakeli / Atabegler hânedanına mensup valiler tarafından yönetildi. Kendilerini Gürcü

Gürcüler'i geleneksel kıyafetleriyle gösteren XIX. yüzyılın ortalarına ait bir gravür

olarak adlandıran müslüman Gürcüler için, "Gürcü" anlamına gelen "kartveli" kelimesi Hristiyan Gürcüler'i ifade eden bir terim haline geldi. Müslüman Gürcüler 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren Osmanlı topraklarına göç etmeye başladılar. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından imzalanan Berlin Antlaşması ile Osmanlı hâkimiyetinde yaşamış olan müslüman halklara Osmanlı topraklarına gitme hakkı verilince göçler arttı. 27 Ocak 1879'da İstanbul'da yapılan antlaşmayla 3 Şubat 1879 – 3 Şubat 1882 arası olarak belirlenen göç süresi daha sonra 1884 yılına kadar uzatıldı. Müslüman Gürcüler kara ve deniz yoluyla Anadolu'ya geldiler. 1921'e kadar süren göçler sebebiyle Gürcistan'da birçok yer boşaldı, bazı köyler tamamen terkedildi. "Muhaciroba" (muhacirlik) ve "kaçkaç" denilen göçlerle gelen, kendilerini "çveneburi" (bizden) diye adlandıran Gürcüler'in çoğu Karadeniz bölgesinde (Tokat, Amasya, Rize, Giresun, Ordu, Samsun, Sinop) iskân edildi. Gürcüler'in kurduğu köylerde o döneme göre iyi sayılabilecek camiler, kız ve erkek çocukların birlikte okuduğu mektepler vardı. Bugün Gürcistan nüfusunun % 10'u müslümandır. Türkiye ve Azerbaycan Gürcüleri (İngiloylar) Sünnî / Hanefî, İran Gürcüleri Şîî / Ca'ferî'dir. Gürcistan'da sayısı 200 kadar olan camilerin bakımı,

onarımı ve din eğitiminin düzenlenmesi amacıyla 2011'de Gürcistan Müslümanları Başkanlığı kuruldu (ayrıca bk. ACARA).

Gürcüler tarih boyunca çeşitli müslüman devletlerde önemli bir yere sahip olmuşlardır. Eyyûbî ve Memlûk saraylarıyla ordularında varlıkları bilinen Gürcüler, Safevî sarayı ve ordusunda etkili bir durumda idiler. Safevî haremindeki kadınlarla saray görevlilerinin bir kısmı Gürcü'ydü. Şah I. Tahmasb'ın dokuz oğlundan dördü Gürcü eşlerinden doğmuştu. Safevî ordusundaki askerlerin bir bölümü Gürcü ve diğer Kafkasyalı kölelerdi. Müslüman olup eğitildikten sonra hizmete alınan ve Kul-lar / Gulâmlar denilen bu askerlerin sayısı 1588'de 12.000, 1608'de 25.000 kadardı. Şah I. Abbas çok sayıda Gürcü'yü İran'a yerleştirdi. Gürcüler, XVII. yüzyıldan Safevî Devleti'nin çöküşüne kadar İran'da önemli askerî ve sivil görevler üstlendiler. XVI. yüzyılda Osmanlı sarayı ve ordusuna giren Gürcüler, XVIII. yüzyıldan imparatorluğun sonuna kadar Harem ve Enderrun'da varlıklarını korudular. Osmanlı tarihinde üç valide sultan, on bir sadrazam, birçok vezir, asker, bürokrat, ulemâ ve saray görevlisi Gürcü'ydü. Yönetici sınıflarla şehirli zengin aileler Gürcü kölelere sahipti. Kahire, Bağdat ve Kuzey Afrika'daki eyaletlerde Gürcü kökenli birçok köle önemli görevlere yükseldi. Ticaret yapmak, Kudüs'e ya da Mekke'ye giderek hacı olmak için Osmanlı topraklarına gelip giden Gürcüler XVI. yüzyılın ortalarından itibaren İstanbul'da kayıkcılıkta da uğraşıyorlardı (Dernschwam, s. 178; 18. yy İstanbul'a Dair Risale-i Garibe, s. 41). XVIII. yüzyılın ortalarında İstanbul'da bir iskele Gürcüler İskelesi adını taşıyordu (Ertuğ, s. 122).

Dil ve Edebiyat (Doğu İslâm Etkisinde). Gürcüce Megrelce, Lazca ve Svanca ile birlikte Kafkas dillerinin Güney Kafkas grubunu oluşturur. Gürcistan, Rusya, Türkiye, Azerbaycan ve İran'da konuşulan Gürcüce, Doğu ve Batı lehçelerine ayrılır. Kartli (Doğu) diyalekti temelinde gelişen Gürcü dili Kafkas dilleri arasında yazılı edebiyat geleneğine sahip olan en eski dildir. Gürcüler Hristiyanlık'tan önce de sözlü edebiyat geleneğine sahipti. Günümüze ulaşan Amiriyanî efsanesi bunun en eski örneğidir. XIX. yüzyılda yapılan düzenlemeye kadar beşi ünlü otuz sekiz harfi bulunan (halen otuz üç harf) Gürcü alfabesi 405 yılında Aziz Mesrop tarafından icat edilmişti. V-XI. yüzyıllar Gürcü edebiyatının klasik çağı kabul edilir.

Gürcü edebiyatının ilk eseri Yakop Tsur-taveli'nin *Şuşanikis tsameba* (Azize Şuşanik'in şehâdeti) Pers etkisinde kalan Gürcistan'ın V. yüzyıldaki gündelik hayatı, siyasal ve sosyal tarihi açısından da önemlidir. Tiflis'in Arap valisi tarafından öldürülen Abo'nun hayatını konu alan, Ioane Sabanisdze'nin yazdığı *Abo Tbilelis tsameba* (Abo'nun çilesi) VIII. yüzyılda Arap idaresindeki Tiflis ve Hazarlar hakkında bilgi verir. Gürcistan'ın Arap hâkimiyetinde bulunduğu VII-IX. ve Selçuklu hâkimiyetinde olduğu XI-XII. yüzyıllarda İslâm medeniyetiyle ilişkiler arttı. Doğu edebiyatının eserleri Arapça ve Farsça'dan Gürcüce'ye aktarıldı. Buda'nın hayatını anlatan *Balavariani* (Belahvar ve Yodasap) Arapça'dan tercüme edildi. XII-XIII. yüzyıllar Gürcü edebiyatının altın çağı olarak anılır. XII. yüzyılda Sargis T'mogveli, Fahreddin Es'ad Gürgânî'nin *Vîs ü Râmîn* hikâyesini *Visramiani* ismiyle Farsça'dan çevirdi. Moses Honeli, Arap ve Fars hikâyelerini *Amiran-Darecaniani* (Darecan'ın oğlu Amiran'ın hikâyeleri) adıyla Gürcüce'ye aktardı. *Şâhnâme*, *Kelîle ve Dimne*, *İskendernâme*, *Hâtem-i Tâ'î*, *Ķâbûsnâme*, Nizâmî-i Gencevî'nin *Leylâ vü Mecnûn*'u ile *Hüsrev ü Şîrîn*'i Gürcü diline çevirdi. Gürcü edebiyatının şaheseri kabul edilen Şota Rusthaveli'nin eseri *Vepkhistkaosani* (kaplan postlu şövalye) kadim bir İran masalını esas alır, Nizâmî-i Gencevî'nin eserlerinden de etkilenmiştir. Bu dönemde Gürcü saraylarında Arap, Türk ve İran saraylarında olduğu gibi şairler, hikâye anlatıcıları (gıssahan), saz, kemençe, def gibi çalgılarla Şark'a özgü ezgiler çalan müzisyenler (sazandar) ortaya çıktı. Krallara, Ioane Şavteli'nin *Abdulmesiani*'si, Çahruhadze'nin *Tamariani*'si gibi Fars edebiyatı etkisi altındaki methiyeler sunuldu.

XV-XVIII. yüzyıllarda *Şâhnâme*'nin bazı bölümleri *Rostomiani* (Rüstem), *Baami-ani* (Behmân), *Zaakiani* (Sahâk), *Baram-guriani* (Behrâm-ı Gûr), *Pridoniani* (Ferdun), *Utrutian-Saamiani* (Utrut ve Sam), *Saam-palavani* (Sam Pehlivan) adıyla çevrildi ve Gürcü halk edebiyatının birer parçası haline geldi. Molla Câmi'nin *Yûsuf ü Züleyhâ*'sı *Ioseb-zilhaniani* ismiyle Farsça'dan tercüme edildi. Gürcü saraylarında İran etkisinde edebî bir muhit oluştu. Kartli krallarından I. Simon Türkçe şiirler yazdı. Fars dili ve edebiyatına tutkun olan I. Taymuraz, *Yûsuf ü Züleyhâ* (*Ioseb-zilhaniani*), *Şem' ü Per-vâne* (*Şamiparvaniani*), *Gül ü Bülbül* (*Vardbulbuliani*), *Leylâ ve Mecnûn*

1880'lerde Gürcistan'dan İstanbul'a göçen bir aileyi gösteren fotoğraf

(*Leilamejnuniani*) mesnevilerini çevirerek annesi Kethevan'ın öldürülmesini anlatan *Ketevani* ile birlikte hamse geleneğine uygun bir külliyyat oluşturdu. Münazara türündeki *Berf ü Bahâr* ve *Câm u Leb'i* tercüme etti. Farsça şiirler yazdı. Prens Bagrat Muhranbatoni, Hristiyanlık'la İslâm'ı karşılaştıran *Mothrobai sjulta ugrmtota ismailita* adlı bir kitap kaleme aldı. İoseb T'bileli'nin 1680'lerde yazdığı manzum *Didmouraviani* Prens Giorgi Saakadze'nin (Gürcü Mehmed Paşa) hayatını, Gürcüler'in Osmanlılar ve İranlılar'la savaşlarını anlatır. Kral Arçil, Fars kültürünün Gürcü edebiyatı üzerindeki etkisiyle mücadele etti. Tiflis'te ilk matbaayı kuran (1709) dilbilimci ve şair Kral VI. Vahtang *Ķābūsnāme*'nin bazı fasıllarını *Amirnasaniani* adıyla çevirdi. *Behrām u Gülen-dām* (*Baramgulandamiani*) ve *Hüsrev ü Şirin'i* (*Hosrovşiriniani*) tercüme ettirdi. Prens David Orbeliani *Mihr ü Mâh* (*Miriani*), *Ķışşâ-i Ćehâr Dervîş* (*Ćardarvîşani*), *Ķahramân-ı Ķâtîl* (*Karamaniani*) hikâyelerini çevirdi.

XVI-XVIII. yüzyıllarda saray muhiti ve yüksek sınıflar arasında Fars dili ve kültürü etkili iken şehirli orta sınıf Türk dili ve kültüründen etkilenecekti. Çarşı ve pazarda "çonguri" (çöğür) isimli telli bir saz eşliğinde şarkı söyleyen, atışmalar yapan, "aşugi" (âşık) denilen sanatkârlar halkı eğlendiriyordu. Âşıklık geleneğini Anadolu ve Azerbaycan sahası Türk saz şairlerinden öğrenen Gürcü âşıklar Türkçe ve Gürcüce şiirler okuyor, Türkçe atışmalar yapıyor, pazar yerleri, esnaf dükkânları, aile toplantıları ve kilise bahçelerinde çalıp söylüyordu. Hanlar, kervansaraylar ve XVII. yüzyılda Gürcistan şehirlerinde ortaya çıkan kahvehanelerde (gavahana) bir araya gelenler şehirli Osmanlılar gibi çubuk ve nargile eşliğinde kahve ve şerbet içiyor, âşıkların şarkılarını, hikâye anlatıcıların anlattığı binbir gece masallarını, Nasreddin Hoca fıkralarını, *Kerem ile Aslı*, *Tâhir ile Zühre*, *Ferhad ile Şirin*, *Âşık Garib*, *Şah İsmâil*, *Köroğlu* gibi masal, destan ve hikâyeleri dinliyor, karagöz seyrederiyordu. 1801'de Kartli-Kaheti'nin Rusya'ya ilhak edilmesi, Gürcü soylularının bir kısmının Rus aristokrasisine dahil olması, müslüman Gürcüler'in Osmanlı topraklarına göçü, XIX. yüzyılda Rusça ve Gürcüce eğitim yapan modern okulların açılması ve gündelik hayatın Avrupa ve Rus normlarıyla uygun hale gelmesinden sonra Fars ve Türk dilleriyle kültürünün etkisi Gürcistan'da ortadan kalktı.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* (trc. Yaşar Önen), Ankara 1992, s. 178; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), II, 318-319; J.-B. Tavernier, *Tavernier Seyahatnamesi* (ed. Stefanos Yerasimos, trc. Teoman Tunçdoğan), İstanbul 2006, s. 303-307; Vincenzo D'Alessandri, *Seyahatnâme (Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar içinde, trc. Tufan Gündüz)*, İstanbul 2007, s. 226; *Tadkirat al-Mulûk* (trc. ve nşr. V. Minorsky), London 1943, s. 112-113; J. de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi* (ed. Stefanos Yerasimos, trc. Teoman Tunçdoğan), İstanbul 2005, II, 151-164; 18. yy İstanbul'a Dair Risale-i Garibe (haz. Hayati Develi), İstanbul 1998, s. 41; M. F. Brosset, *Histoire de la Géorgie*, St. Petersburg 1849-57, I-II; D. M. Lang, *Last Years of the Georgian Monarchy, 1658-1832*, New York 1957; a.mlf., *The Georgians*, New York 1966; a.mlf., "Georgia and the Fall of the Safavi Dynasty", *BSOAS*, XIV (1952), s. 523-539; W. E. D. Allen, *A History of Georgian People from the Beginning Down to the Russian Conquest in the Nineteenth Century*, New York 1971; K. Salia, *History of the Georgian Nation*, Paris 1983; R. Grigor Suny, *The Making of the Georgian Nation*, London 1989; D. Rayfield, *The Literature of Georgia*, Oxford 1994; N. Berdzenişvili - S. Canaşia, *Gürcüstan Tarihi* (trc. Hayri Hayrioğlu), İstanbul 1997; N. K. Gvosdev, *Imperial Policies and Perspectives Towards Georgia, 1760-1819*, New York 2000; G. Rota, "Caucasians in Safavid Service in the 17th Century", *Caucasia between the Ottoman Empire and Iran, 1555-1914* (ed. R. Motika - M. Ursinus), Wiesbaden 2000, s. 107-120; Serpil Sürmeli, *Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)*, Ankara 2001; Nejdert Ertuğ, *Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılığı*, İstanbul 2001, s. 122; Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı Çağı'nda Kafkasya 1454-1829: Tarih, Toplum, Ekonomi*, İstanbul 2012, tür.yer.; P. Oberling, "Georgians and Circassians in Iran", *Studia Caucasica*, I, Lisse 1963, s. 128-133; V. Minorsky - [C. E. Bosworth], "al-Kurdjî", *EP* (İng.), V, 486-497; Keith Hitchins - Rudi Matthee, "Georgia", *Elr.*, X, 460-470, 493-496; Hüsamettin M. Karamanli, "Gürcistan", *DiA*, XIV, 311-316.

SADIK MÜFİT BİLGE

GÜRSES, Abdurrahman (1909-1999)

Reisülkurrâ.

Sakarya'ya bağlı Hendek ilçesinin Soğuksu köyünde doğdu. Babası uzun süre bu köyün imamlığını yapan Hâfız Said Efendi, annesi Fatma Hanım'dır. On üç-on dört yaşlarında Kur'an-ı Kerim'i hıfzetti. Ardından Hendek'te Abdurrauf Hoca'dan tâlim-tecvid, Hendek Yenicami Medresesi'nde müftü Ali Niyazi Konuk'tan sarf, nahiv ve fıkıh dersleri aldı. Daha sonra İstanbul'a giderek Ayasofya Soğukçeşme medreselerinde bir müddet tahsil gördü, Yenicami imamı Nuri Efendi gibi Osmanlı bakiyesi ulemâ ve müderrislerle tanışıp kendilerinden faydalandı. Erbilli Esad Efendi'nin sohbetlerine katıldı. Medreselerin kapatılması üzerine (1924) Hendek'e döndü ve 1934 yılına kadar burada kaldı. 1932-1933'te askerlik görevini yaptı. 1934'te tekrar İstanbul'a gitti ve Üsküdar'a yerleşti. Üsküdar Selimiye Camii imamı Fehmi Efendi'den İstanbul tariki Ahmed es-Sûfî mesleği üzere kıraat (aşere-takrîb) okudu ve 1937'de icâzet aldı. İlk resmî görevine 1938 sonlarına doğru Fatih Mihrimah Sultan Camii'nde imam-hatip olarak başladıysa da bir ay geçmeden Teşvikiye Camii'ne nakledildi. Burada yaklaşık beş yıl görev yaptıktan sonra 22 Mayıs 1944'te Beyazıt Camii'ne tayin edildi. 6 Haziran 1979'da emekliye ayrılncaya kadar bu camide görev yaptı.

Gönenli Mehmet Efendi olarak bilinen Mehmet Öğütçü'nün vefatının (2 Ocak 1991) ardından reisülkurrâ unvanını alıp ölümüne kadar bu görevini sürdüren

Abdurrahman
Gürses